

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik

Pragmatička načela u naslovima štampanih i elektronskih informativnih medija

Završni magistarski rad

Kandidatkinja

Adela Lihovac

Mentor

Prof. dr. Halid Bulić

Sarajevo, 2020.

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Adela Lihovac

Indeks br. 2739/2017, vanredna studentica

Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik; dvopredmetni studij

Pragmatička načela u naslovima štampanih i elektronskih informativnih medija

Završni magistarski rad

Mentor: prof. dr. Halid Bulić

Sarajevo, 2020.

Sažetak

U završnom radu analizirali smo primjenu pragmatičkih načela u naslovima članaka iz izabranih bosanskohercegovačkih štampanih i elektronskih informativnih medija. U izabranim člancima i njihovim naslovima prenose se informacije koje se odnose i na Bosnu i Hercegovinu i na svijet. Korpus na kome smo izvršili istraživanje pragmatičkih načela jesu štampani i elektronski informativni mediji: *Dnevni avaz*, *Oslobođenje*, *Klix.ba*, *Radiosarajevo.ba*, *NI*, *Faktor.ba* i *Poskok.info*.

U uvodu rada ukratko su definirani štampani i elektronski mediji te je dat osvrt na njihove karakteristike (razlike, sličnosti, prednosti i nedostatke). U glavnom dijelu definirali smo pragmatička načela, posvećujući posebnu pažnju načelu saradnje. Naglasili smo činjenicu da su naslovi veoma važni za percepciju vijesti jer se veoma često čitaju samo oni, a ne i potpuni sadržaj. Naslove iz medija navodili smo prema datumima njihova izdavanja, s tim da smo najprije obradili naslove iz štampanih i elektronskih medija u kojima smo prepoznali značaj načela saradnje. Ovakav način olakšao nam je da paralelno pratimo poštivanje i nepoštivanje pragmatičkih načela i u jednoj i drugoj vrsti medija. Najprije smo prikazivali naslove iz medija, a potom u zavisnosti od značaja prikazivali slaganja i neslaganja naslova sa sadržajem koji je prenesen u članku. Prilikom predstavljanja pragmatičkog načela saradnje uzete su u obzir kategorije kvaliteta, kvantiteta, odnosa i načina. U svakom analiziranom naslovu ukazano je na kategorije koje se u njemu posebno ističu. Pojedine naslove pratili smo kroz dvostruki odnos. Prvi odnos je naslov – sadržaj, a drugi odnos je naslov – čitaoci.

Završni dio rada je zaključak, u kome smo predstavili spoznaje o poštivanju i nepoštivanju pragmatičkih načela u naslovima, uzrocima zbog kojih do njih dolazi i efekata koji se njima postižu.

1. Uvod

U radu ćemo se najprije osvrnuti na samo definiranje medija i termina koji su povezani s medijima, a ujedno i važni za ovaj rad. Analizirat ćemo naslove štampanih i elektronskih informativnih medija prateći u njima poštivanje i nepoštivanje pragmatičkog načela saradnje. Svako odstupanje od razmatranog načela detaljnije ćemo objasniti ukazujući na maksimu koja je narušena. Na samom kraju rada pokušat ćemo da uvidimo da li je poštivanje / nepoštivanje pragmatičkih načela češće u naslovima štampanih ili elektronskih medija, kao i razloge čestog nepoštivanja načela. Ispitat ćemo i tipove naslova, tj. konstrukcija koje se javljaju u naslovima.

2. Mediji

Termin *mediji*, koji se veoma često čuje u svakodnevnom govoru, najčešće se koristi da označi „sustave javnoga informiranja koji služe za diseminaciju vijesti u svrhu informiranja, educiranja i zabave najširih slojeva društva“ (Jurčić 2017: 127).

Način života se dosta promijenio u odnosu na prošlost, u kojoj je tempo života bio manje dinamičan. Pod utjecajem toga i sam pojam medija prošao je kroz mnoge faze razvoja. Naziv medij ima više značenja, a tumači se u okviru određenog polja izučavanja. U obzir trebamo uzeti i samu svrhu novinarstva. U literaturi možemo naići na termin *masovni mediji*, koji se odnosi na one medije koji omogućavaju komunikaciju masa. Masovni mediji su dio naše svakodnevice. Možemo reći da su na tako ubrzan razvoj utjecale humanističke i društvene nauke, ali i sam splet društvenih okolnosti

Povijest medija seže u daleku prošlost. Faze kroz koje mediji prolaze najbolje oslikavaju njihovu povijest. Najprije trebamo spomenuti govor, koji kasnije prelazi u usmene predaje što se prenose s generacije na generaciju. Potom se javljaju pismo, boja, slika, zvuk, fotografija, žica, a kasnije i radio, televizija, razne novine, časopisi, a potom i internet. Ukoliko posmatramo medije kao pošiljaoce informacije, čitaoci – recipijenti veoma su važni u ukupnoj *medijskoj shemi*. Mediji nam nude različite vrste informacija, a na osnovu njih čitaoci izgrađuju vlastite stavove i mišljenja. Zanimljivo je to da recipijenti sve manje pažnje posvećuju samom kvalitetu sadržaja koji im se nude, a da se čitanje svede na naslov i poneku rečenicu iz teksta.

Mediji se mogu podijeliti na tradicionalne (štampa, radio, televizija) i nove (internet, tj. svi sadržaji do kojih se može doći putem informativnih i komunikacijskih tehnologija). Za današnje medijske vrste može se reći da predstavljaju kombinaciju tradicionalnih i savremenih pristupa.

Konkretna medijska situacija u Bosni i Hercegovini dosta je složena ukoliko uzmemo u obzir državnu strukturu i političku situaciju. „Zbog finansijske ovisnosti o sredstvima iz javnih budžeta, stav nezamjeranja s vlašću, odnosno autocenzura, smatra se učestalijom pojavom u javnim lokalnim medijima nego otvoreni finansijski i politički pritisci“ (Purić i dr. 2018: 26).

2.1. Štampani mediji

„Tiskani mediji, prije svega novine, tradicionalni su izvori informacija i stavova koji već nekoliko stoljeća utječu na oblikovanje javnog mijenja, a danas se obraćaju racionalnijim i politički obrazovanim biračima koji traže znatno dublje pokrivanje političkih sadržaja za razliku od manje informiranih pojedinaca koji su podložni utjecaju televizije“ (Šiber 2013: 183).

Pod štampom se podrazumijevaju novine, magazini, knjige, stripovi, plakati. Općenito, štampani mediji se uzimaju kao odgojno-obrazovne kategorije kojima čitaoci vjeruju. Jedna od osnovnih zadaća masovnih medija jeste zadaća uvjeravanja. Prema definiciji Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa serijskih publikacija (ISBD) novine predstavljaju „serijske publikacije koje se izdaju u utvrđenim i čestim razmacima, obično dnevno, tjedno ili polutjedno i koje izvještavaju o tekućim zbivanjima i temama od općeg interesa“ (1992: 12).

Uzimajući u obzir da su istraživanja u ovome radu zasnovana na novinama *Dnevni avaz* i *Oslobođenje* kao jednom od oblika štampanih medija, ukratko ćemo predstaviti sam pojam novina. „Novine se javljaju krajem 17. stoljeća i početkom 18. stoljeća, a zlatno doba za njih jeste 19. stoljeće. Novine su prvi medij masovne komunikacije, u savremenom poimanju ubrajaju se u tiskane medije kao što su i plakat, knjiga, strip, ali se od njih razlikuju po učestalosti izlaženja, informativnom sadržaju, plaćenim oglasima i reklamama“ (Zgrabljic 2005: 5).

Ukoliko bismo se osvrnuli na funkciju samih novina vidjeli bismo da je identična u svakoj državi. Pretežno se navode četiri osnovne funkcije, a to su informacija, zabava, uvjeravanje i transmisija kulture. Međutim, pored navedenih važno je istaći da novine predstavljaju i jedno od sredstava socijalne komunikacije. Pomoću novina vrši se uspostava kontakata između različitih naroda i kultura. Jedna, mogli bismo reći i od najvažnijih funkcija svih štampanih medija jeste obrazovna uloga. Mediji pomažu čitaocima da steknu, ali i dopune ranije stečeno znanje. Važno je razlikovati novine od časopisa, koji su periodičke publikacije znanstvenog sadržaja.

U posljednjih nekoliko godina novine, kao i sve druge publikacije javljaju se i u elektronskom obliku, što nas dovodi u doba elektronske pismenosti. Pored toga, novine nastoje i načinom svoje organizacije, svoga sadržaja, samim izgledom stranica što više se prilagoditi elektronskim medijima te sve više i više ulaze u fazu elektronskog razvoja.

2.2. Elektronski mediji

Društvene promjene utjecale su dosta i na sam razvoj elektronskih medija. U početku devedesetih godina 20. stoljeća, postojao je veoma mali broj takvih medija, a danas je taj broj doista impozantan. U ovome radu najviše smo analizirali naslove sa portala *Klix.ba*, *NI*, *Radiosarajevo.ba*, *Poskok.info*, *Faktor.ba*, s tim da naglašavamo i da su *Dnevni avaz* i *Oslobođenje* također dostupni u elektronskom obliku.

U elektronske medije ubrajaju se audiovizualni programi (TV), radijski programi i razne elektroničke publikacije (konkretno, u ovome radu, portali). Manuel Castells (2013: 11) opisao je internet kao “tkivo naših života”.

Iako se internet pojavio krajem 20. stoljeća, imao je veliki utjecaj na štampane medije, ali i na čitaoce. U početku je bio dostupan imućnijima, ali danas je internet potreba bez koje je teško zamisliti ljudsku egzistenciju. Internet je mnogo više nego štampani mediji uspio odigrati ulogu socijalizacije. Odašiljanje informacija putem interneta na različite kontinente odvija se veoma ubrzano. Jedna od prednosti elektronskih medija u odnosu na štampane medije je to što nude mogućnost komentiranja, nadograđivanja u momentu kada prime određenu informaciju ili poruku. Elektronski mediji pomažu svojim korisnicima da se fokusiraju na određene sadržaje, čime je postignuta ušteda vremena, a to je ogromna prednost naspram štampanih medija.

Online mediji se, prema Garrisonu (2005: 15), dijele na četiri modela. Prvi je dvadesetčetverosatni model, koji radi po načelu objavljivanja novosti tokom 24 sata. Drugi je model „oglasni prostor zajednice“, koji osim novosti nudi i informacije o zajednici. Treći je „nadomjesni model“, koji iskorištava gotovo neograničen prostor na internetu kako bi proširio sadržaj koji objavljuju klasični mediji. Na kraju, postoji i ekskluzivni model, a koriste ga online mediji koji objavljuju sadržaje koji nisu objavljeni nigdje drugo.

Postavlja se pitanje da li elektronski mediji u Bosni i Hercegovini posvećuju pažnju provjeri samih izvora informacija i mogućnosti njihove dorade. „Osnovni problem je potpuna neuređenost oblasti novih medija. Za pokretanje portala nije potreban upis u neki registar ili bilo kakva druga dozvola. Niko nije za uvođenje rigoroznijih administrativnih procedura, ali za veliki broj portala ne zna se vlasnička struktura, nema podataka o broju online medija, a ne postoji ni impressum kako bi se znalo ko uređuje i piše za te medije“ (Tešanović 2014: 54). Ovakvim načinom uređivanja narušavaju se standardi koji su se očekivali od tradicionalnih medija.

3. Medijska pismenost

Često se prilikom čitanja sintagme „medijska pismenost“ pomisli da je, zapravo, riječ o samoj pismenosti medija, tj. onih koji nam predočavaju informacije. Međutim, značenje sintagme je dosta drugačije. Medijska pismenost je usmjerena ka svakom pojedincu koji je recipijent svakodnevnih informacija što se plasiraju u medijima. “Medijska pismenost smatra se jednom od ključnih kompetencija potrebnih za razvoj pojedinca, te najboljim mehanizmom zaštite od medijske manipulacije. U savremenom društvu, koje je obilježeno enormnim utjecajem kako tradicionalnih tako i novih medija, medijska pismenost smatra se i nužnim preduvjetom za učešće građana u demokratskim procesima“ (Tajić 2013: 17).

Svakodnevno do nas pristižu informacije koje nisu prošle stroge kontrole provjere. “Najznačajnija dimenzija medijske pismenosti je sposobnost kritičkog razmišljanja pri interpretaciji medijskih sadržaja, od informativnih do umjetničkih i zabavnih. Sposobnost ‘čitanja’ medijskih poruka i njihovog značenja – koje nije uvijek samorazumljivo i na prvi pogled očigledno – od ključnog je značaja za razumijevanje svijeta oko sebe, o kojem u savremenom dobu najviše saznajemo upravo iz medija“ (R, 10. 9. 2019).

Da bi čitaoci bili osposobljeni kroz program medijske pismenosti, najprije je potrebno da svaki od čitalaca bude osposobljen u informatičkom pogledu. Smatramo da je važno da se svakome tekstu, informaciji, a posebno naslovu teksta ne pristupa sa stopostotnim povjerenjem u napisano. Potrebno je sve ponuđene informacije preispitati. “Dok smo se nekada u potrazi za točnim informacijama oslanjali isključivo na tradicionalne medije, danas sve veći broj djece i mladih osnovne informacije prima putem društvenih mreža pri čemu vrlo rijetko provjeravaju autentičnost i vjerodostojnost informacija koje primaju. Glavna specifičnost društvenih mreža u odnosu na tradicionalne medije jeste što mreže nemaju uredništva koja provode selekciju vijesti i provjeravaju informacije prije nego što ih objave. Objave koje dobivamo kroz mrežu u pravilu su proizvod algoritma“ (Ciboci – Kanižaj – Labaš 2018: 12).

Danas su sve češće prisutne dezinformacije, manipulacije i lažne vijesti. Ove pojave prisutne su i od najranijih početaka pismenosti.

Pojam dezinformacije „uključuje sve oblike lažnih, netočnih ili zavaravajućih informacija koje su osmišljene, predstavljene i promovirane kako bi nanijele štetu javnosti ili radi stjecanja profita“ (FR, 15. 9. 2019). Dezinformacije su sve vijesti koje su izmišljene, zavaravajuće i ni u kom slučaju nisu tačne. Dezinformacijama označavamo događaje koji se uopće nisu dogodili, niti će se dogoditi, a piše se o njima.

Lažne vijesti su dosta uži pojam od dezinformacija. Ono što je zajedničko jednim i drugima jeste da nastaju u svrhu manipulacije čitaocima. Takvim vijestima narušavaju se standardi na kojima bi trebalo biti zasnovano pisanje u medijima. Još jedna, posebno raširena pojava jesu klikbejt naslovi. Takvi naslovi imaju obmanjujući efekt na čitaoce i kada se pročita sadržaj tog teksta, vidno je da nema nikakvih uporišta za ponuđeni naslov. Klikbejt naslovi su svakodnevna pojava u medijima. Njihova svrha se ogleda u povećanju broja klikova, a samim tim i pregleda određenog članka što dovodi do veće zarade vlasnika stranice. Ovakvi naslovi dobijaju mnogo više prostora na portalima te samim tim i duže se zadržavaju na njima (usp. Ciboci i dr. 2018: 12).

„Medijski znanstvenici i stručnjaci dosljedno prikazuju sadržaj klikbejta u lošem svjetlu. Ova vrsta sadržaja brzo raste i dopire do sve većeg broja ljudi širom svijeta. Čini se da rast klikbejta ima jasan utjecaj na medijski ekosistem, kao i na mnoge tradicionalne medijske organizacije koje su počele koristiti klikbejt tehnike kako bi privukli čitaoce i generirali prihod“ (CC, 15. 9. 2019).

4. Naslovi u štampanim i elektronskim medijima

Općenito se smatra da je uloga naslova u privlačenju pažnje čitalaca i da upravo naslov prodaje svaki tekst. „Funkcija je novinskog naslova da privuče pozornost čitatelja, te da sažeto, zanimljivo i inteligentno upozori na glavnu misao članka koji slijedi“ (Hudeček 2006: 303).

Prema Josipu Siliću, naslovi se s obzirom na sadržaj i način na koji je sadržaj ostvaren dijele na nominativne, informativne i reklamne. Nominativnim naslovima imenuje se sadržaj, a u prvom planu nalaze se imenice, dok su glagoli izostavljeni. Informativnim naslovima prenosi se suština članka i samim tim do izražaja dolaze upotrijebljeni glagoli. Upotreba imperativa, poticajnih riječi i uzvičnika karakteristična je za reklamne naslove kojima se nudi određeni sadržaj (usp. Silić 2006: 89).

Baveći se pragmatičkim načelima u naslovima štampanih i elektronskih informativnih medija, uvidjeli smo koliko je tehnologija počela da se „poigrava sa ljudima“. Opet se vraćamo na termin medijske pismenosti, kojom bi se sve to moglo spriječiti. Naslovi u elektronskim medijima nastoje da izazovu šok, da nas nagovore da odmah otvorimo članak i pročitamo. „Naslovi su integralni dio fizionomije lista i grafičke slike lista, što znači da između naslova i njegovih dijelova, kao i između opreme i grafičkog izgleda ne smije biti proturječnosti ni neusklađenosti“ (Bobić 1987: 61). Samim tim postavlja se pitanje koliko naslovi u današnjim štampanim i elektronskim informativnim medijima odudaraju od samog sadržaja članka.

U nastavku rada detaljnije ćemo analizirati da li navedeni naslovi u medijima funkcioniraju kao skladna cjelina sa sadržajem koji je ponuđen u tekstu.

5. Pragmatička načela

Pragmatika se najčešće definira kao disciplina koja se bavi izučavanjem značenja iskaza u kontekstu. Kontekst se shvata kao ono što prethodi i iskazu i slijedi nakon njega, ali i kao vanjezička stvarnost u kojoj se iskaz ostvaruje. Važan dio konteksta svakako su sudionici u komunikaciji, odnosno pošiljalac i primalac poruke.

Možemo reći da se pragmatika kao lingvistička disciplina bavi proučavanjem značenja koje govornik namjerava prenijeti sagovorniku – konkretno u ovome radu onog značenja koje autor članka i naslova namjerava prenijeti čitaocu, koji će ga potom interpretirati. U suštini gledajući, pragmatika se, dakle, bavi onim što je autor teksta želio iskazati datim iskazom, a ne samim konvencionalnim značenjem toga iskaza. „U još širem smislu pragmatika se katkada definira i kao znanost u kojoj se proučavaju odnosi između znakova i njihovih tumača“ (Pranjković 2016: 14).

U pragmalingvističkoj literaturi spominje se više pragmatičkih načela, međutim, nisu sva jednako poznata i dobro opisana niti su sva jednako važna za našu analizu. Najpoznatije je, i za našu analizu najvažnije, Griceovo načelo saradnje, u kome je Grice predvidio postojanje kategorija kvaliteta, kvantiteta, relevantnosti i načina. Neograjsovski teoretičari pokušali su ga uprostiti pa je Stephen Levinson „smatrao da izvornu teoriju treba svesti na tri maksime, (...) izuzimajući maksimu kvaliteta. Po njemu, te su maksime kvantiteta (Q), informativnosti (I) i načina (engl. *manner*) –M“ (Bakšić –Bulić 2019: 94). Laurence Horn smatra da bi trebalo još uprostiti Griceovo načelo saradnje i svesti ga na princip kvantiteta (Q) i princip relacije (R), također izuzimajući iz uprošćavanja maksimu kvaliteta (usp. Bakšić –Bulić 2019: 94). Postograjsovski teoretičari Deirdre Wilson i Dan Sperber uveli su u teoriju kognitivno načelo relevantnosti, po kome ljudski um teži da maksimizira relevantnost (usp. Allot 2010: 32) te komunikacijsko načelo relevantnosti, prema kome se svakim iskazom prenosi i pretpostavka o tome da su oni optimalno relevantni (usp. Allot 2010: 34–35). Osim navedenih, spominje se i načelo stila („Imaj stila, dakle budi lijep, osoben, zabavan i zanimljiv“ (Davis 2007: 93, cit. u Bakšić – Bulić 2019: 99).

Sva su navedena načela prisutna i uočljiva u međuljudskoj komunikaciji, ali u našem korpusu kao najznačajnija pokazuju se načelo saradnje i načelo učtivosti. Pragmatička načela u velikoj mjeri olakšavaju interpretaciju tekstova koje nam autori nude. Ogromnu ulogu u izučavanju naslova predstavlja kontekst, ali i znanja i stavovi koje posjedujemo u određenim oblastima. Međutim, „govornici i pisci se stoga mogu stalno prilagoditi onome što žele iskazati za ono što vjeruju da primaoci znaju, tj. već su spremni, te će prema tome konstruirati svoja diskursna značenja“ (Dijk 2004: 27).

6. Načelo saradnje

Uzimajući u obzir da tekst koji nam je predložen u štampanim i elektronskim medijima posmatramo kao oblik saradnje između autora i čitaoca, načelo saradnje upravlja takvim oblikom komunikacije. Načelo saradnje zasnovano je na razgovornim maksimama, a postavio ga je Herber Paul Grice. Načelom saradnje nastoji se ukazati na to da svaki od razgovora ili pisanih tekstova ima jasno određeni cilj za sve sudionike. „U prilog učenju o načelu saradnje i njegovim maksimama govori postojanje ograda (engl. *hedges*) u konverzaciji. Naime, ne samo da govornici imaju makar i nesvesne intuicije o postojanju maksima konverzacije i njihova značenja za konverzaciju nego po potrebi i izričito naglašavaju mogućnost da neku od maksima nisu u potpunosti poštovali“ (Bakšić – Bulić 2019: 86). Postojanjem ograda ukazuje se na to da učesnici, zaista, nastoje da se pridržavaju konverzacijskih maksima.

Poštujući maksimu kvaliteta, govornik izgovara ono za što posjeduje dokaze kojima može potkrijepiti izrečeno. Maksima kvantiteta nalaže da se upotrijebi dovoljna količina informacija da bi se shvatila sadržina izrečenog. Maksima odnosa zahtijeva od govornika da bude relevantan. Maksimom načina govornik izbjegava pretjeranu opširnost i nastoji biti jasan. „Konverzacije se mogu uspješno voditi i bez poštovanja svih maksima. Međutim kao što u sistemima znakova i odsustvo značenja može imati značaj i značenje, tako nepoštivanje maksima može biti važan doprinos konverzaciji“ (Bakšić – Bulić 2019: 87).

Prema Siliću (2006: 90), naslovi „moraju biti izazovni (da bi mogli potaknuti na čitanje). Zato se u njima pojavljuju snažne, uvjerljive, upadljive riječi, parafraze poslovice i izreka, same poslovice i izreke, ironija, kontrast, paradoks i stilske figure, dijalektalne i lokalne riječi i izrazi, žargoni, različite igre riječima itd. –dakle sve ono što udara na osjećaje, pa onda i pobuđuje zanimanje čitatelja.“ Već u samoj postavci naslova, kao ovakvih, maksima načina biva posebno narušena. Upotrebom stilskih figura dolazi do mogućnosti višestrukog tumačenja onoga što je ponuđeno u naslovu. Samim tim čitaoci su podložni donošenju pogrešnih zaključaka. S druge strane, „pretpostavljat će se da od poštovanja maksima, koje je očekivano, ne bi se odstupilo bez valjanog razloga, pa je i odstupanje od maksima ipak oblik saradnje na nekom drugom nivou“ (Marot 2005: 53–70).

Grice je učenjem o načelu saradnje uspio da istakne važnost konteksta za samo tumačenje teksta.

7. Načelo saradnje u naslovima štampanih informativnih medija

Rad je zasnovan na praćenju naslova u štampanim informativnim medijima *Dnevni avaz* i *Oslobođenje*. Uzimajući u obzir da su ovo novine koje izlaze svaki dan, *Oslobođenje* smo pratili kroz izdanja u mjesecu maju i julu 2019. godine, a *Dnevni avaz* tokom augusta 2019. godine.

S obzirom na veliki broj naslova, u radu će biti predstavljeni oni koji su prikazivali događaje iz Bosne i Hercegovine, regije i svijeta, a pri tome su praćeni i u ostalim štampanim i elektronskim medijima. U nastavku će biti prikazani primjeri u kojima je kroz naslov, ali i sadržaj teksta koji je ponuđen prikazano poštivanje ili nepoštivanje ovoga pragmatičkog načela. Uzimat ćemo u obzir i pojedinačne maksime. S obzirom na obimnost *Oslobođenja* i *Dnevnog avaza*, prikazivat ćemo naslove vezane za najaktuelnija dešavanja, najčešće ona iz odjeljka *Crna hronika*, *Aktuelno*, *Pogledi*, *Globus*, *Mozaik* i *Teme*.

1. Uhapšeni krijumčari migranata

(*Oslobođenje*, 10. maj, str. 14)

Članak: „Pripadnici MUP-a Srbije, Službe za borbu protiv organizovanog kriminala, a u saradnji s policijskim službenicima policijskih uprava Beograda i Valjeva i u koordinaciji s Tužilaštvom za organizovani kriminal uhapsili su sedam osoba zbog postojanja osnova sumnje da su izvršile krivično djelo nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi. Sumnja se da su pripadnici ove organizovane grupe, koji je prevodio S. P, od decembra 2018. godine do početka aprila 2019. godine prokrijumčarili veći broj migranata afroazijskog porijekla. Kako se sumnja, oni su blizu državne granice Srbije sa Hrvatskom smještali i skrivali migrante u kamione natovarene žitaricama i omogućavali im nedozvoljen prelaz državne granice sa Hrvatskom, kao i dalje nedozvoljen tranzit preko teritorije Hrvatske i Slovenije.“

Obrazloženje

Naslov koji nam je ponuđen jasno je u suprotnosti sa onim što se u tekstu članka navodi. Sve ono što saznajemo u članku jeste da je naslov zasnovan na osnovu niza sumnji. Ukoliko pogledamo definiciju glagola sumnjati: „biti obuzet sumnjom; imati osjećaj sumnje; pretpostavljati da je ko učinio šta ili da se šta desilo“ (Halilović – Palić – Šehović 2010: 1266), zaključit ćemo da se autor upotrebom glagola *sumnjati* želi ograditi od izrečenog. „Govornik koji nema dokaz za nešto što izjavljuje ili sumnja da bi ono što kaže moglo biti netačno može upotrijebiti ogradu, odnosno *znak opreza*“ (Bakšić – Bulić 2019: 86). Tekst koji pišemo treba biti zasnovan na jasnim dokazima i činjenicama. Prethodnim načinom pisanja narušena je maksima kvalitete. Sudeći po naslovu, pomislili smo da su uhapšene odgovorne osobe za krijumčarenje, međutim, to su samo potencijalni krijumčari.

2. Rudnik isplatio vlasnike kuće u blizini kopa

(*Oslobođenje*, 15. maj, str. 7)

Članak: Iako je jučer zakazana prisilna deložacija dvije porodice iz kuća koje se nalaze na eksploatacionom polju Površinskog kopa Šikulje kod Lukavca, vlasnici kuća su postigli dogovor sa Rudnikom o iznosu koji će biti isplaćen u zamjenu za napuštanje njihovih domova.“

Obrazloženje

„Rečenica primarno sadrži vremenski pokazatelj u domeni glagolskoga vremena, stoga se značenja i uporaba propituju na sintaksičkoj razini, tj. pripadaju sintaksi glagolskih vremena“ (Brlobaš 2017: 39). Poređenjem naslova i sadržaja teksta uviđamo da su upotrijebljena dva različita glagolska vremena: (*je isplatio* i *će biti isplaćen*). Čitanjem samoga naslova pomislili bismo da je dogovorena suma novca već na računu vlasnika kuće. Međutim, u nastavku teksta saznajemo da će tek biti isplaćena. Ovakvim načinom pisanja narušene se maksime kvalitete i načina.

3. Hadžićani bez vode

(*Oslobođenje*, 15. maj, str. 17)

Članak: “Iz JKP Komunalac d.o.o. Hadžići obavještavaju korisnike usluga koji se vodom za piće snabdijevaju sa vodovodnog sistema Krupa Hadžići, da je usljed obilne kiše zamućeno izvorište i da se voda za piće ne koristi bez prethodnog prokuhavanja do normalizovanja stanja.“

Obrazloženje

U naslovu je istaknuto da su Hadžićani *bez vode*. Međutim, u nastavku saznajemo da vode ipak ima, ali da je potrebno prokuhavanje prije same upotrebe. Ovakvim naslovom iznevjerena je Griceova maksima kvaliteta.

4. Migranti bježe od doktora

(*Oslobođenje*, 17. maj, str. 10)

Članak: “Značajan broj migranata koji boluju od hepatitisa, tuberkuloze, HIV-a nije moguće držati na bolničkim odjelima, jer svaki put pobjegnu. Šef Crvenog križa grada Bihaća Abdulah Budimlić kaže da ih nakon bježanja iz bolnice, te kad se izmiješaju sa drugim migrantima u gradu, više niko ne može naći. Nakon nekoliko sati, migranti sami napuste odjel i mi više ne znamo gdje se nalaze. I u ovom slučaju HIV-a smo tako postupili, dovezli ga u bolnicu, nakon čega mu se gubi trag i mi nemamo više saznanja o njemu, napominje Omanović.“

Obrazloženje

Jedno od aktualnih dešavanja u Bosni i Hercegovini jeste dolazak migranata. Mediji, kako štampani tako i elektronski, iz dana u dan prate novosti vezane za migrante. Jedni pišu o migrantskoj krizi, drugi o školovanju djece migranata itd. Naslov koji je ponuđen u *Oslobođenju* zaista odgovara onome što je prikazano u članku. Za razliku od jednog

prethodnog članka, ovdje ništa nije zasnovano na pretpostavci. Postoji jasno naveden primjer slučaja u kojem migrant zaražen HIV-om bježi od doktora. Upotrebom riječice *i* ističe se da je to samo jedan od mnogih slučajeva. Iznošenje podataka svedeno je na minimum, ali tekstem članka potvrđeno je sve što je u naslovu navedeno.

5. Za redovnog studenta posla nema

(Oslobođenje, 1. juli, str. 4–5)

Članak: “Dobili smo informaciju da poslodavci FBiH, koji žele zaposliti redovne studente na part-time poslove, odnosno one poslove koji zahtijevaju samo nekoliko sati angažmana dnevno, i to ne svakog dana u sedmici, to ne mogu učiniti, jer ne postoji način da plate taj rad studentima. Iz federalnog Ministarstva rada i socijalne politike, u dopisu koji potpisuje ministar Vesko Drljača, ovi navodi su potvrđeni. Angažman studenata za obavljanje navedenih poslova putem studentskih servisa, na način da poslodavac zaključi ugovor sa studentskim servisom, a ne studentom, ne bi bio usklađen sa zakonom. Također, angažman studenata za obavljanje navedenih poslova putem privatnih agencija za posredovanje u zapošljavanju ne bi bio usklađen sa pozitivno-pravnim propisima, s obzirom na to da se u skladu sa Uredbom o privatnim agencijama za posredovanje u zapošljavanju, pod posredovanjem u zapošljavanju više ne podrazumijeva posredovanje odnosno dovođenje u vezu radi sklapanja ugovora o obavljanju privremenih i povremenih poslova, već samo radi sklapanja ugovora o radu, iako se zaključivanjem ugovora o obavljanju privremenih i povremenih poslova ne zasniva radni odnos, ističemo da bi eventualne smetnje i za ovakvu vrstu angažmana redovnih studenata mogle biti vezane za njihove nastavne i druge obaveze u skladu sa propisima iz oblasti iz visokog obrazovanja, pišu iz Ministarstva, bez obrazloženja šta rade da promijene ovo stanje.“

Obrazloženje

Naslov koji je kontradiktoran onome što se konkretno navodi u samome tekstu članka. Na osnovu ovakvog naslova rekli bismo da država ne može ponuditi posao redovnom studentu. Čitajući članak navodi se jasno da posla za studente ima te tako ističu primjere raznih promocija po trgovačkim centrima, slaganje robe itd. Suština cjelokupnog članka sastoji se u tome da posla ima, ali da ne postoji određen zakon na osnovu kojeg bi se vršila isplata za obavljanje poslova studenata. Naslov je izvučen iz konteksta onoga što je rečeno. Potrebno je ispuniti očekivanje čitalaca i ponuditi im tačne informacije jer odnos čitalac – autor članka možemo posmatrati kao odnos potrošač – proizvođač (usp. Labaš – Grmuša 2012: 90; Bauer 2007: 23).

6. Francuz organizovao Sejfoviću bijeg

(Oslobođenje, 1. juli, str. 27)

Članak: “Prema Rizvićevom iskazu, on je vještačio pet mobitela koji su privremeno oduzeti od optuženog Nikole Simića, dva mobitela od Igora Miloša, po jedan mobilni telefon oduzet od Armina Delalića, Amira Ibrahimija i Binase Hazić, te četiri mobitela koja su pronađena kod Amela Sejfovića prilikom hapšenja. Na svim

mobitelima na kojima je bilo moguće vraćanje obrisanih podataka vještak je tražio obrisane poslane i primljene poruke, odlazne i dolazne pozive, te izbrisane kontakte. Vještačenje mobilnih aparata koje je koristio Sejfović, vještak Rizvić je korištenjem fizičke metode otkrio da je Sejfović često komunicirao sa francuskim brojem. Iz Tužilaštva nam je nakon suđenja potvrđeno da je broj koristila osoba pod nadimkom Žžu te da je posredstvom nje Sejfović komunicirao sa drugim osobama. Nakon vještačenja i analize vještak je uspio vratiti izbrisane poruke koje je poslao Sejfović prema francuskom broju koji se dovodi u vezu s Bašalićem.“

Obrazloženje

Denis McQuail (2005: 200) ističe prednost i korist informacijske vrijednosti čiji je imperativ da se temelji na istini. Smatramo da je iznevjerena maksima kvalitete jer sva povezivanja prema broju i nadimku samo su jedan od mogućih načina tumačenja izrečenog.

7. *Zadavio suprugu u kampu Banlozi*

(*Oslobođenje*, 11. juli, str. 12)

Članak: „Pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona uhapsili su 51-godišnjeg Ismeta Gigovića, iz Zenice, zbog sumnje da je jučer ujutro u prigradskom kampu Banlozi ubio 58-godišnju nevjenčanu suprugu Ravu Fejzić.“

Obrazloženje

Naslov za koji se već u prvom pasusu članka može dokazati narušavanje maksime kvaliteta, a samim tim i pragmatičkog načela saradnje. Vjerujemo da je na vrhu ovoga članka mogao stajati naslov koji bi mnogo više odgovarao onome što je navedeno u tekstu. Jedno od mogućih rješenja je: *Potencijalni ubica Rave Fejzić priveden*, time bi se ukazalo da oni koji pišu imaju „ne samo intuiciju o postojanju maksima konverzacije i njihova značaja za konverzaciju nego po potrebi izričito naglašavaju mogućnost da neku od maksima nisu u potpunosti poštovali“ (Bakšić – Bulić 2019: 86).

8. *Bogunićevu otjerali politički pritisci*

(*Oslobođenje*, 20. juli, str. 12–13)

Članak: “Koliko je teško stanje u obrazovanju KS-a i koliko i kakvi pritisci dolaze sa raznih strana, svjedoči ostavka ministrice za obrazovanje, nauku i mlade KS-a Zinete Bogunić, koja je nakon sedam mjeseci odlučila napustiti ovu funkciju. Kao razloge, između ostalog, navela je nemogućnost da dužnost obavlja savjesno.“

Obrazloženje

Smatramo da članak nije potrebno navoditi u cijelosti jer se već u prvim rečenicama jasno otkriva o čemu je riječ. Vjerujemo da oni koji su detaljnije upućeni u ova dešavanja mogu nagađati koji su konkretni razlozi ostavke ministrice Bogunić. Međutim, u naslovu je jasno navedeno da su to politički pritisci. Ministrica Bogunić navela je u svojoj izjavi da ne može obavljati funkciju savjesno. U ovome članku nije naglašeno da je riječ o političkim pritiscima.

Vjerujemo da je u ovome primjeru mogla biti upotrijebljena konverzacijska ograda u samome naslovu, kao što je upotrijebljena u članku konstrukcijom *između ostalog*. Konverzacijske ograde mogu se tumačiti kao modifikatori odgovornosti autora za tačnost iznesenih informacija kao i sam odnos autora prema datim informacijama (usp. Markkannen –Schroder 1997).

9. Pronađeni osumnjičeni za curenje informacija

(*Oslobođenje*, 15. juli, str. 12)

Članak: “List Sunday Times objavio je da je identificiran sumnjivac za kojeg se smatra da stoji iza curenja tajnih informacija britanskog ambasadora u Washingtonu. Curenje informacija je izazvalo veliki diplomatski incident u odnosima Velike Britanije i SAD-a.”

Obrazloženje

Naslov je u potpunoj vezi sa tekstom članka. U nekim prethodnim primjerima znalo se često navesti da je pronađen krivac. Međutim, ovdje se jasno navodi da je riječ o osumnjičenom za curenje informacija. Pridjevom *osumnjičeni* ostvaruje se konverzacijska ograda kojom se nastoji ukazati da je moguće da krivac bude i neko drugi. Ovakvim načinom ostvareno je pragmatičko načelo saradnje.

10. Napad u džamiji djelo terorizma

(*Dnevni avaz*, 12. august, str. 12)

Članak: „Norveška policija saopćila da će pucnjava u džamiji u Oslu biti predmet istrage kao moguće djelo terorizma. Smatramo da je ovo bio pokušaj izvršenja djela terorizma i istraga će se voditi u tom smislu - rekao je pomoćnik šefa policije Rune Skjold novinarima.“

Obrazloženje

Uviđamo da je u tekstu članka pucnjava u džamiji predmet istrage kao *potencijalno* djelo terorizma. Veliku ulogu prilikom ograđivanja od izrečenog imaju pridjevi *potencijalni*, *mogući*, *navodni* i sl. Maksimalna kvalitete iznevjerena je u samome naslovu, ali ne i u daljem tekstu.

10. Povrijeđena dvojica migranata, korištene i sjekire

(*Dnevni avaz*, 12. august, str. 11)

Članak: “Oko 22 sata, kako je rečeno u Ministarstvu unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona, dogodio se incident u naselju Luke, u kojem je muškarac zadobio lakše tjelesne povrede. Prevezen je u bolnicu, a prema navodima mještana, napale su ga osobe, također, stranog porijekla. Za sada nije poznat identitet napadača. Navodno su se u tuči koristile i sjekire i letve.”

Obrazloženje

Čitajući članak od početka, najprije smo pomislili da je u ovome slučaju pragmatičko načelo saradnje zaista ispoštovano. Međutim, potrebna je samo jedna rečenica, tačnije jedna riječ da nam ukaže da griješimo. U naslovu jasno stoji da su se koristile sjekire. Međutim, takva tvrdnja je izvučena iz rečenice *navodno su se u tuči koristile i sjekire i letve*. Čestica *navodno* jeste u funkciji markera, ali je isti izostavljen u samome naslovu, čime je narušeno pragmatičko načelo saradnje.

11. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine istražuje ko je pretukao migrante

(Dnevni avaz, 8. august, str. 4)

Članak: “Osamnaest povrijeđenih osoba, za koje se sumnja da su migranti pronađeno je preksinoć na teritoriji Općine Velika Kladuša, u mjestu Pozar, i šest ih je, zbog lakših povreda, zbrinuto u domu zdravlja u ovoj općini. Povrijeđeni migranti su kazali da su ih na teritoriji Hrvatske pretukli tamošnji policajci prilikom ilegalnog prelaska državne granice, nakon čega su ih vratili na teritoriju Bosne i Hercegovine. Za sada se ove informacije provjeravaju.”

Obrazloženje

U naslovu se navodi kako su pretučene osobe migranti, međutim u članku je navedeno da je riječ o sumnji. Samim tim narušena je maksima kvalitete.

13. I pored 87 zaposlenih, Općina Hadžići prima još 8 službenika

(Dnevni avaz, 2. august, str. 14)

Članak: “Tako je u Općini Hadžići zaposleno 80 službenika zaduženih za administraciju, što je najviše u historiji ove općine, prema novoj sistematizaciji koja je usvojena na posljednjoj sjednici Općinskog vijeća, planiraju zaposliti još 8 novih. Zna se da je i dosadašnji broj uposlenih prevelik i, umjesto smanjivanja broja službenika, on se još više povećava –rekao je Salko Gosto, jedan od 6 vijećnika koji su bili protiv takve odluke.”

Obrazloženje

„Svi novinski i ostali novinski članci (ili bilo koji vid novinskog rada) moraju biti potkrijepljeni kredibilnim izvorima, moraju biti bazirani na čvrstim dokazima, biti temeljno potvrđeni te naposljetku prezentirani koristeći precizan i jasan jezik (Temenugova i dr. 2017: 13). Ovaj naslov je ispoštovao Griceove maksime, a samim tim ostvareno je pragmatičko načelo saradnje.

14. Banda iz Srbije diže bankomate u zrak

(Dnevni avaz, 2. august, str. 17)

Članak: “Izvor blizak istrazi kaže da se najviše sumnja na bandu koja, najvjerojatnije, dolazi iz Srbije. Uništavanje bankomata eksplozivom i plinom krenuo je od Jadranskog mora, preko hercegovačkih gradova, a

trenutno se zaustavilo prvim dosad takvim zabilježenim slučajem u Kantonu Sarajevo. Do sada nijedan slučaj nije rasvijetljen, što zaista ukazuje da se ne radi o domaćim kriminalcima, već grupi sa strane, koja dođe obavi posao i nestane preko poroznih granica. Računamo da će se ponovo vratiti kada potroše novac – kaže naš izvor istrage.“

Obrazloženje

U tekstu je prisutna strategija subjektivizacije na način da je upotrijebljen pridjev *naš*. Na taj način čitaocima je ponuđeno da povjeruju ili ne povjeruju u izrečeno (usp. Alonso –Alonso – Torrado 2012: 53). U samome naslovu narušena je maksima kvalitete.

15. Jedan znak riješio problem gužvi

(Dnevni avaz, 7.august, str. 15)

Članak: „Nakon što je Dnevni avaz prenio vapaje brojnih vozača koji svakodnevno idu putem M-17, najfrekventnijim u Federaciji BiH, a koji, zbog neadekvatne signalizacije, ne znaju kako koristiti zaobilaznicu i satima zaglave u koloni ispred tunela Vranduk, konačno su nadležni odlučili riješiti ovaj problem. Postavljanjem adekvatne saobraćajne signalizacije, ispred trenutno omraženog tunela u regionu, čija je obnova u toku, uglavnom se nalaze kamioni, dok automobili prateći nove saobraćajne znakove, uspijevaju izbjeći haos korištenjem zaobilaznice.“

Obrazloženje

Naslov kojim je preneseno tačno onoliko informacija koliko je bilo potrebno. Pored toga jasno su navedeni i dokazi (automobili koji prate znak i uspiju izbjeći gužve).

16. Ne zna se čiji je metak ubio Davora Vitića

(Dnevni avaz, 2. august, str. 19)

Članak: „Vještak balističar nije se mogao izjasniti koji je metak 21. jula prošle godine usmrtio Davora Vitića u selu Bogate kod Han-Pijeska. Za njegovo ubistvo optuženi su Boško Kovačević i njegov rođak Pero Mirović kojima se trenutno sudi pred Vijećem Okružnog suda u Istočnom Sarajevu. Nastala je takva procesna situacija u kojoj se ne zna ko je od dvojice optuženih ubio Vitića.“

Obrazloženje

Naslov koji je u poređenju sa prethodnima dosta čudno postavljen jer je upotrijebljena negacija glagola *znati*. „Negacija na početku rečenice kao i ona u fokusu rascijepljene rečenice doprinosi naglašavanju važne informacije u tekstu“ (Kadić 2016: 174). Ovakvim naslovom istaknuta je suština cjelokupnoga teksta.

17. Drugi dan na Kašmiru bez ikakvih komunikacija

(Dnevni avaz, 7. august, str. 10)

Članak: “U Kašmiru jučer, već drugi dan, nije bilo telefonske veze, interneta niti televizijskog signala, koje je Indija prekinula da bi omela demonstracije da se ukine specijalni status tog regiona.

Obrazloženje

Već u prvim rečenicama uočavamo da je naslovom ispoštovano pragmatičko načelo saradnje. Ono što je iskazano u naslovu, potkrijepljeno je informacijama u samome članku. Nadalje je objašnjeno i zašto je to učinjeno, ali smatramo da to nije relevantno za ovaj rad.

18. Za šest mjeseci ukrali 2.000.000 KM

(Oslobođenje, 14. juli, str. 15)

Članak: “U prvoj polovini ove godine na području djelovanja PU Prijedor evidentirana su 503 krivična djela, što je za 6,6 odsto više u odnosu na uporedni period 2018. godine, a ukupna rasvijetljenost iznosi 84,5 odsto. Vujanović je istakao da je evidentirano 40 krivičnih djela iz oblasti privrednog kriminaliteta a materijalna šteta pričinjena ovim krivičnim djelima, kao i stečena protivpravna korist, iznose više od 2.000.000 KM. U junu je kod jednog lica pronađeno više od kilogram marihuane. Naime, 16. juna uhapšen je T.Z. (60) iz Prijedora prilikom čega je kod njega nađeno 928 grama marihuane. Nakon toga izvršeno je pretresanje stana i drugih prostorija koje koristi ovaj 60-godišnjak gdje je tom prilikom pronađeno i privremeno oduzeto oko 122 grama marihuane.“

Obrazloženje

Naslov je koncipiran na način da je čitaocima ponuđena tačna suma novca koja je ukradena. U nastavku samoga članka navedeno je da se, ipak, radi o sumi koja premašuje 2.000.000 KM. Ovakvim načinom narušena je maksima kvalitete jer na osnovu sadržaja članka uviđamo da nije iznesena informacija koja je detaljno objašnjena u članku. Također, narušena je i maksima načina koja zahtijeva jasnoću, preciznost, a u ovome naslovu to je izostalo. Smatramo da je u ovakvome primjeru trebala biti upotrijebljena konverzacijska ograda korištenjem aproksimatora količine poput priloga *približno*.

19. Ukrali šest golfova

(Oslobođenje, 14. juli, str. 15)

Članak: “Dobojska policija je podnijela izvještaj Okružnom javnom tužilaštvu Doboj o počinjenom krivičnom djelu teška krađa E.B. i Dž.T. Oni se, naime, terete da su počinili sedam krivičnih djela krađe i dva krivična djela teška krađa. Kako je saopćeno iz dobojske policije, dvojac se tereti da su od polovine aprila pa do početka juna 2019. godine, na području Policijske uprave Doboj ukrali osam automobila, te da su provalili u jedno vozilo odakle su ukrali torbicu u kojoj se nalazio mobitel i novac. Ukradeni automobili Golf 2 su, navodno u PU Doboj, pronađeni i vraćeni oštećenim osobama. Također, u navedenom periodu na području PU Doboj je pronađeno šest putničkih automobila, koja su otuđena s područja FBiH i ista su vraćena oštećenim licima. Dobojski policajci su također uhapsili I.I. zbog sumnje da je provalio u stan u Derventi, odakle je ukrao 10.000 KM.“

Obrazloženje

Čitajući članak uviđamo da je ispunjen mnoštvom informacija o krivičnim djelima navedenih. Iako je sve jasno navedeno, opet, nailazimo na nepoklapanje sa onim što je navedeno u naslovu ovog članka. U naslovu je naznačeno da su ukradeni automobili bili marke Golf, i zaista navedeno je da su ukradeni takvi automobili, ali ni u kom dijelu članka se ne navodi tačan broj ukradenih vozila. Nadalje se navodi da je pronađeno šest putničkih automobila, ali bez jasne naznake o kojoj automobilskoj vrsti se radi. Smatramo da je ovakvim načinom narušena maksima kvalitete, načina, ali i relevantnosti. Nisu iznesene informacije koje se navedene u članku. U naslovu je navedeno jedno, a opet u tekstu nešto sasvim drugo, što moramo sami da dokučimo i razumijemo. Jesu li zapravo ukrali šest Golfova ili su, ipak, ukrali šest automobila različitih vrsta? Maksima relevantnosti je narušena stavljanjem onog važnog u drugi plan, a isticanjem drugih krivičnih djela.

20. Crveni križ Bihaća ostaje bez hrane

(*Oslobođenje*, 24. juli, str. 2–3)

Članak: “U privremenom kampu za migrante Vučjak, desetak kilometara udaljenom od Bihaća, uslovi su i dalje teški. Pitka voda se dovozi na lokaciju, električne energije nema, a agregat radi tek nekoliko sati dnevno. Migranti spavaju u doniranim šatorima, odatle pokušavaju ići dalje, ka boljem životu u EU. Kako podrška Vučjaku jenjava, a već duže vrijeme Crveni križ sam opskrbljuje migrante, sekretar Crvenog križa je apelovao na pomoć. Dnevno podijelimo oko 1.000 obroka, doručak i ručak obezbjeđujemo svakodnevno uz pomoć naših donatora. Što se tiče zaliha namirnice s kojima pripremamo obroke, moramo reći da ponestaje svega, zato smo apelovali na građane Bihaća, Unsko-sanskog kantona, pa i države BiH, da nam pomognu.“

Obrazloženje

Naslov koji je ponuđen čitaocima *Oslobođenja* predstavljen je kao jedna vrsta apela, u nadi da će građani, ali i oni nadležni pomoći u prikupljanju hrane ili novčanih sredstava. Naslov je zasnovan na činjenicama koje su navedene i u samome tekstu članka. Ovakav naslov, možemo smatrati kao jednu vrstu propagande kojom se žele privući čitaoci. „Propaganda je sredstvo koje se koristi da bi se ostvarili određeni ciljevi marketinga; ona nije sama sebi cilj, već je samo jedan element marketing miksa“ (PP, 16. 9. 2019). Smatramo da je ovdje riječ o dvije vrste propagande. Nekomercijalna propaganda je sponzorisan od ili za dobrotvornu instituciju, grupu građana, ili religioznu ili političku organizaciju (usp. PP, 16. 9. 2019). Akciona propaganda: namijenjena za izvođenje neposredne akcije u korist čitalaca“ (PP, 16. 9. 2019). Smatramo da je naslov koji je ponuđen ispunio sve Griceove maksime te nije narušio načelo saradnje. Ključnu ulogu u naslovu odigrala je upotreba glagola u prezentu,

čime je čitaocima ukazano da hrane još uvijek ima, ali da je svakim danom sve slabija opskrbljenost proizvodima.

21. Nova stranka krajem augusta

(*Oslobođenje*, 24. juli, str. 5)

Članak: “Intenzivno se radi na pripremanju svega što je potrebno da ima jedna stranka. Pripremamo akte, puno je tu posla, ali definitivno se ide u tom smjeru. Ono što možemo kazati u ovom trenutku jeste da će okosnicu činiti ljudi koji su dobro poznati javnosti, a pored njih tu će biti najmanje i dvije trećine najatraktivnijih članova SDP-a koji su u Tuzlanskom kantonu napravili rezultat na prošlim izborima, ispričao nam je Dedić, o kojem se nezvanično govori kao čelniku ove stranke. Kako nam je sam kazao, kraj ove sedmice je nerealan rok za održavanje inicijativnog odbora, te je dodao da je realnija opcija da se to desi krajem augusta ili početkom septembra.“

Obrazloženje

Koliku važnost igraju veznici, najbolje nam ukazuje ovaj članak. Tek u posljednjoj rečenici članka navedeno je da postoje dvije mogućnosti osnivanja nove stranke. Naslovom je preciziran mjesec osnivanja nove stranke, ali u članku se navodi kao *realnija opcija kraj augusta ili početak septembra*. Iako se tu radi o nekoliko dana razlike, ipak, naslov je trebao ponuditi dvostruku opciju i takvim načinom bi zadovoljio Griceovu maksimu načina i kvaliteta.

22. Kada će studenti dobiti novu kotlovnicu?

(*Oslobođenje*, 31. juli, str. 16)

Članak: “Izgradnja nove kotlovnice najvažniji je uslov da bi studenti smješteni u Studentskom domu Bjelave imali cjelodnevnu opskrbu toplom vodom. To je bio povod posjete i nastavaka započetih razgovora predsjedavajućeg Skupštine KS-a Elmedina Konakovića, dopredsjedavajuće Danijele Kristić i zastupnika Zvonka Marića sa menadžmentom JU Studentski centar i sa Udruženjem studenata Studentskog centra Sarajevo. Projektna dokumentacija za novu kotlovnicu je završena, i kako je istakao Konaković Skupština i Vlada KS-a su spremne da se već ove godine počne sa izgradnjom. Siguran sam da ćemo zajedno sa Vladom i resornim ministarstvima ove godine obezbijediti finansijsku konstrukciju za izgradnju nove kotlovnice. Neki dinamičniji koraci su već poduzeti, ali sada slijede oni najvažniji, nova kotlovnica i početak utopljanja paviljona, istakao je Konaković. Trenutna kotlovnica datira još iz 1969. i, prema riječima uposlenih, iz tehničkih bezbjednosnih razloga moguće je koristiti nekoliko sati dnevno, zbog čega su studenti uskraćeni za elementarne uslove održavanja higijene. Vrijednost nove kotlovnice uz zamjenu neophodnih instalacija iznosila bi oko 500.000 KM. Za obezbjeđenje funkcionalnog smještaja u studentskim domovima ništa manje neće biti važno ni utopljanje već dotrajalih zgrada. Prema riječima Studentskog doma centra Tarika Curića, projektna dokumentacija je već spremna, te bi za termalnu izolaciju i fasade, vanjsku drvenariju i krovnu konstrukciju na 80.000 kvadratnih metara u domovima na Bjelavama i Nedžarićima trebalo obezbijediti 4,8 miliona KM.

Obrazloženje

Jedan od naslova koji zaista odgovara onome što je iskazano u samome članku. Pitanje koje je sadržano u samom naslovu članka, u daljem tekstu je detaljnije objašnjeno. Upotreba upitnika na kraju naslova ima funkciju isticanja dileme, iako se veoma često time nastoji manipulirati.

8. Načelo saradnje u naslovima elektronskih informativnih medija

Uzimajući u obzir obimnost informacija, ali i brojnost elektronskih medija u kojima pratimo naslove, odlučili smo da naslove iz *Klix.ba* i *Radisarajevo.ba* pratimo tokom mjeseca jula 2019. godine, a preostala tri elektronska medija: *NI*, *Faktor* i *Poskok* prikažemo iz mjeseca augusta 2019. godine. Posebno će biti zanimljivi naslovi i informacije koji su preneseni na više elektronskih medija te nam to nudi mogućnost komparacije.

1. Život u minskom polju: Sarajevski demineri u nemilosti šuma u koje godinama niko nije kročio. (K, 6. 7. 2019)

Članak: “Teško je zamisliti jedan radni dan deminera u BiH dok se ne nađete u nemilosti minskih polja koje ljudska noga nije kročila tridesetak godina. I dok se mnogi pitaju kakva volja ili nevolja natjera čovjeka da se bavi ovim poslom, na ulazu u minirano područje iznad Sarajeva nasmijana lica humanitarca čije zadovoljstvo raste svakim očišćenim centimetrom govore više od riječi.”

Obrazloženje

Naslov je u potpunosti potkrijepljen informacijama koje su navedene u članku. „Društvena interakcija jezika daje objektivnost također našoj subjektivnoj jezičnoj uporabi i našim subjektivnim predodžbama koje su izazvane (asocirane, potaknute) pojedinim riječima“ (Periša 2016: 21). Konkretno u ovome naslovu, smatramo da su se naslovom stvorile predodžbe za one koji su upoznati sa ranijim kontekstom rata i svega što je ostalo iza njega. Poznavanje konteksta neophodno je za ovakve naslove. Možemo reći da je pragmatičko načelo saradnje ispunjeno.

2. Većina migranata je iz Pakistana, oni nemaju veze s ratom (K, 8. 7. 2019)

Članak: “Većina migranata su ekonomski migranti. Dolaze iz Pakistana. Oni nemaju veze s ratom. Mi nemamo bilo kakvu pomoć od EU da bismo na efikasniji način mogli kontrolisati protok tih ljudi preko naše teritorije, rekao je Lukač.”

Obrazloženje

U dosadašnjem proučavanju naslova pretežno smo nailazili na one u kojima nije postavljena konverzacijska ograda. U ovome naslovu uz imenicu *migranti* je navedena riječ *većina*, čime se ograđuje od mogućnosti da će se saznati da je bilo i migranata iz drugih država. Pragmatičko načelo saradnje je ostvareno kroz sve četiri Griceove maksime.

3. Za genocid u Srebrenici do sada izrečeno više od 700 godina zatvora (K, 10. 7. 2019)

Članak: “Prema podacima Balkanske istraživačke mreže u BiH (BIRN BiH), Haški tribunal (ICTY), Sud Bosne i Hercegovine, te sudovi u Srbiji i Hrvatskoj do sada su osudili ukupno 47 osoba na više od 700 godina zatvora, te izrekli četiri doživotne kazne (od čega jedna nepravomoćna) za genocid, zločine protiv čovječnosti i druge zločine počinjene u Srebrenici u julu 1995. godine.“

Obrazloženje

U samome naslovu upotrijebljena je konverzacijska ograda približnog zaokruživanja broja godina. Navođenjem konverzacijske ograde *više od 700 godina* čitaocima se nastoji ukazati da navedena brojka nije daleko od one činjenične, ali da autor ne može ponuditi tačan broj. Također, prilogom *do sada* želi se ukazati da će vjerovatno ta brojka rasti u narednom periodu. Pragmatičko načelo saradnje je ostvareno jer je upotreba konverzacijske ograde i priloga upotrijebljena u pravome kontekstu.

4. Dragan Čović podržao sam sebe u priči Aluminija (K, 12. 7. 2019)

Članak: “U postu naslovljenom sa ‘potpora predsjedniku hrvatskog naroda dr. Draganu Čoviću’ HDZ izražava podršku svom predsjedniku. Svjesni smo izrazito teške situacije u kojoj se nalaze radnici Aluminija, a kako je u ovom trenutku ispravan put dijaloga i traženja rješenja za spas ovog preduzeća koji je jedan od najvećih izvoznika iz BiH, izražavamo punu podršku predsjedniku dr. Draganu Čoviću, u njegovom snažnom zalaganju i nastojanjima da u pregovorima sa svim akterima vezanim za Aluminij uspije naći kvalitetno rješenje kako bi još jednom kao i već nekoliko puta do sada pomogao u održavanju proizvodnje i nastavku rada ovog giganta koji je iznimno važan za cijelu BiH, prostor HNK i Grada Mostara kao i niza preduzeća koja su sarađivala s Aluminijem, stoji u postu.“

Obrazloženje

Naslov koji je na prvu dosta dvosmislen za one koji ne poznaju baš najbolje političku platformu. „Ovakva vrsta proučavanja nužno uključuje i interpretaciju onoga što ljudi žele reći u određenom kontekstu i kako taj kontekst utječe na izrečeno. To zahtijeva razmatranje načina na koji govornici organiziraju ono što žele reći ovisno o osobi, vremenu, mjestu i okolnostima izlaganja“ (Yule 1996: 89). Kako smo ranije naveli u naslovima je potrebno izbjegavati svaki oblik dvosmislenosti. Smatramo da je ovim naslovom iznevjereno načelo saradnje jer je naslov nejasan. Donekle smatramo da je ovaj naslov iskazan sinegdohom. „Sinegdoha je minimalni trop koji omogućuje da se neka stvar označi znakom x čiji smisao uključuje smisao samoga znaka ili je u njemu uključen, u kojoj se uzima smisao koji u svom uobičajenom značenju predstavlja samo jedan njegov dio, no ona i dalje u širem shvaćanju ostaje asocijacija po bliskosti između dva smisla“ (Vajs 2000: 136).

5. SDA danas odlučuje o premijeru Tuzlanskog kantona, u igri su dva imena (K, 15. 7. 2019)

Članak: “Zastupnik u Skupštini Tuzlanskog kantona Midhat Čaušević za portal Klix.ba je potvrdio da će danas u 16 sati biti održana sjednica Povjereništva Kantonalnog odbora SDA na kojoj će biti govora o imenu osobe koja će biti nominirana za premijera Tuzlanskog kantona. Predsjednik Skupštine TK Žarko Vujović za Klix.ba je kazao da će danas zvanično uputiti zahtjev SDA za konsultacije u vezi s izborom mandataru za sastav nove kantonalne vlade. Danas ću uputiti zahtjev i mislim da ćemo u veoma kratkom vremenskom roku imati premijera i sjednicu na kojoj će biti imenovana Vlada TK. Mnogo jasnije stvari će biti u narednih nekoliko dana, kazao nam je Vujović.”

Obrazloženje

Prilogom *danas* se jasno konkretizira vrijeme odluke za izbor premijera. „Postoje i leksemi koji označavaju odsječak vremena određenoga ili kao da je prošao, ili se tek očekuje, ili je simultan sa subjektivim promatranjem. Čini se da nemogućnost definiranja njihova leksičkog značenja bez uspostavljanje relacije prema prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti opravdava izdvajanje toga leksičkog prototipa kao zasebnoga. Sljedeći su leksemi neki od primjer takva vremenskoga značenja: aktualan, anakronizam, analepsa, anticipirati, bivši, budući, budućnost, danas“ (Pišković 2013: 113). Međutim, članak nudi potpuno drugačije viđenje. Konstrukcija *danas će biti govora o imenu osobe* ukazuje da će se o tome govoriti, ali ne i da će danas biti razriješena odluka oko imenovanja. Samim tim pragmatičko načelo saradnje je iznevjereno.

6. Ozbiljan problem za BiH: Medicinari mogu u Njemačku i bez radnog iskustva (RS, 22. 7. 2019)

Članak: “Domaće tržište rada bi u narednom periodu moglo još ubrzanije da gubi radnu snagu, s obzirom na činjenicu da poslodavci iz Europe sve češće traže čak i nezaposlene sa ovih prostora koji nemaju radnog iskustva, piše Srpskainfo.com. Ovaj trend posebno je izražen kada je riječ o zdravstvenim radnicima iz BiH, prvenstveno medicinskim sestrama i tehničarima kojima je, da bi se zaposlili u nekoj europskoj državi, sada dovoljno da imaju diplomu o završenoj školi, položen stručni ispit i solidno poznavanje jezika. To potvrđuju i mnogi oglasi u kojima poslodavci iz inostranstva traže medicinske sestre i tehničare sa ili bez radnog iskustva.”

Obrazloženje

Ni u jednom od prethodnih naslova nismo imali slučaj da kao izvor informacija jedan elektronski medij uzima drugi medij. Postavlja se pitanje kolika je pouzdanost portala izvora informacija. Na stranici *Raskrinkavanje.ba* pogledali smo da li je *Srpskainfo.com* proglašavan za portal koji širi dezinformacije, lažne vijesti ili kreira klikbejte, međutim, nije registriran kao portal koji to čini. Samim tim, vjerujući polaznom izvoru provjere naših naslova, smatramo da je ovdje ispunjeno pragmatičko načelo saradnje.

7. *Novaliću neozbiljno dati 275 KM porodiljama, pa im neće dati ništa* (RS, 18. 7. 2019)

Članak: “Premijer Novalić je, pokušavajući ismijati prijedloge opozicije, kazao da bi za 5.5 miliona KM porodilje dobile po 19 maraka mjesečno. Prva stvar, gospodinu Novaliću je smiješno što je natalitet u FBiH svake godine u opadanju. Godišnje se u ovom entitetu rodi manje od 20 hiljada djece. Njemu je smiješno što neki kantoni za nezaposlene porodilje predviđaju jednokratne naknade od 100 KM. S obzirom da je toliko razdvojen od stvarnosti u kojoj žive građani Federacije, onda su mu te naknade ‘neozbiljne’ i ‘simbolične’, kazao je zastupnik Amer Obradović. Želim samo naglasiti ključnu stvar: ‘Premijer Novalić smatra da je neozbiljno porodiljama dati pomoć od 275 KM, pa zato bira da im ne da ništa’, zaključio je Obradović. Neću ulaziti u pregovaračke pozicije dužnosnika Naše stranke oko Zakona o radu, kada im je Novalić obećavao uspostavu Porodiljskog fonda, a premijer nije napravio nijedan korak da ispuni svoje obećanje. Isto tako, uz amandman, bilo je neophodno predložiti i pravni okvir kako bi se ta sredstva realizovala.“

Obrazloženje

Specifična je postavka naslova, zasnovanog na izjavi. „Budući da ovaj tip naslova izravno referira na dio teksta, odnosno u čvrstoj je značenjskoj i strukturnoj vezi s člankom jer izražava njegov sadržaj, denotativan je i omogućuje preciziranje značenja teksta. Ono što je zajedničko ovoj vrsti naslova jeste tzv. postupak interne intertekstualnosti. Autori naslova biraju težišne tačke iz intervjuja koje donose, i na taj način privlače pažnju na sam tekst, ali i utječu na dimenzioniranje problema o kojem je riječ, s tim da ni ovakvi naslovi nisu lišeni manipulativne strategije, zato što se postupkom izdvajanja naslova koji u sebi najčešće imaju frazem, postiže maksimum u usmjeravanju interpretacije cijeloga teksta“ (Jozić –Mahmutović 126–127). Postavlja se pitanje da li je ovim naslovom ostvareno pragmatičko saradnje. Ukoliko gledamo na relaciji naslov –članak jeste, ali u odnosu naslov –čitalac, nismo sigurni.

8. *Hoće li biti odobrene naknade za nezaposlene demobilisane borce?* (RS, 15. 7. 2019)

Članak: “Odbor za ekonomsku i finansijsku politiku Predstavničkog doma Parlamenta FBiH danas bi trebao razmatrati rebalans ovogodišnjeg budžeta FBiH. Izmjene predložila je Federalna vlada kako bi se osigurala sredstva za primjenu novog zakona o demobiliziranim brcima, kojeg bi trebala razmatrati oba doma Parlamenta FBiH. Kako je pojašnjeno na ovaj način bi se trebalo osigurati 25 miliona KM za isplatu naknada demobiliziranim borcima.“

Obrazloženje

„U knjigama, časopisima, novinama i dr. upitnik se po pravilu ne stavlja iza naslova“ (Halilović 2018: 56). Ovakvim naslovom pragmatičko načelo saradnje ne može ni biti iznevjereno jer sam naslov postavljen kao pitanje, ne nudi odgovor niti se ograđuje od nečega što će biti izrečeno u članku. Ukoliko bismo posmatrali odnos koji naslov uspostavlja sa

čitaocima, onda bi bilo diskutabilno da li ovakvi naslovi iznevjeravaju očekivanja čitalaca koji očekuju odgovore u samome članku.

9. Aluminij ima struju do 14 sati, nakon toga gašenje (RS, 9. 7. 2019)

Članak: “Generalni direktor Alumija Dražen Pandža također se pojavio na prosvjedu te je kazao kako Aluminij ima osiguranu električnu energiju do danas u 14 sati, nakon toga će biti iskopčan s električne mreže i bit će prekasno za bilo što.“

Obrazloženje

Naslov je već prvim rečenicama članka u potpunosti potkrijepljen. Uzimajući u obzir i preostale tri maksime, smatramo da je načelo saradnje ispunjeno. Članak nije prikazan u cijelosti, ali na osnovu linka, koji navodimo u prilogu, možemo reći da je potkrijepljen informacijama koje su potrebne, a da je pri tome izbjegnuta opširnost. Koncizno, jasno i sažeto. Upravo onako kako Griceove maksime i zahtijevaju.

10. Potvrđeno: Osiguranje Erdogana sukobilo se s pripadnicima GP BiH (RS, 8. 7. 2019)

Članak: “Kako je za portal Radiosarajevo.ba potvrdio direktor GP BiH Zoran Galić danas na pisti Sarajevskog aerodroma došlo je do sukoba između pripadnika Granične policije BiH i članova ličnog osiguranja predsjednika Turske. Kako je pojašnjeno prilikom slijetanja aviona u kojem se nalazila delegacija Republike Turske, članovi osiguranja Recepta Tayyipa Erdogana su zbog nedoličnog ponašanja došli u verbalni, a zatim i fizički okršaj sa pripadnicima Granične policije FBiH. Prema navodima očevidaca u jednom trenutku članovi osiguranja Erdogana izvukli oružje te ga stavili za pojas.“

Obrazloženje

Ovaj su slučaj zabilježili i elektronski i štampani mediji. U naslovu jasno stoji da je došlo do sukoba, što je i potvrđeno izjavom Zorana Galića. Čak se u članku navodi da je došlo do fizičkog obračuna, što uzimamo kao istinito, jer su o tome govorili nadležni koji su kompetentni i mjerodavni. U ovome slučaju ne uzimamo kao relevantan iskaz očevidaca da je u jednom momentu došlo i do posezanja za oružjem. Gledajući ovako izoliran naslov, možemo reći da je pragmatičko načelo saradnje ostvareno u svakome segmentu, tj. kroz svaku maksimu. Međutim, na ovo se nadovezuje i sljedeći članak.

11. Galić i Koč: Incident u kojem je učestvovalo Erdoganovo osiguranje preuveličan (RS, 10. 7. 2019)

Članak: “Povod ovom sastanku je nedavni događaj na Međunarodnom aerodromu Sarajevo, koji se dogodio prilikom dočeka i dolaska visoke delegacije Republike Turske u BiH, na čelu s predsjednikom Republike Turske Redžepom Tajipom Erdoganom. Učesnici sastanka razjasnili su sve okolnosti u vezi sa spomenutim događajem i zaključili da je ovaj događaj u javnosti preuveličan od nekih medija.“

Obrazloženje

Dosta je kontradiktornosti između ovoga i prethodnog naslova. Kao glavni krivci za preuveličavanje navode se mediji. Međutim, jasno je napisano da je došlo do fizičkog obračuna, a sada se sve zataškava. U ovome primjeru je vidno koliko veliku ulogu igra medijska pismenost. Pratimo informacije, analiziramo ih i tumačimo.

„U toj kompleksnosti društva, postmasovni mediji omogućuju gotovo svakom pojedincu da ima svoju istinu i da je plasira u medijski prostor. Ta revolucija dovela je do zasićenosti informacija, što vodi i do brojnih interpretacija istih činjenica, pa je teško utvrditi što je *objektivno*. Virtualni svjetovi koji nas danas okružuju dodaju novu dimenziju iskustvu i stvarnosti. Mediji podržani suvremenom tehnologijom, u društvu na prijelazu sve više marginaliziraju snagu nacionalne države, slabe vjeru u demokratske institucije koje smo dosad poznavali, te ukidaju razlike između globalnog i lokalnog. Efekat toga je brzo urušavanje tradicionalnih koncepata i neupitnih vrijednosti poput autoriteta, hijerarhije itd“ (Dulčić 2014: 96).

Kad se uzmu u obzir oba naslova, sigurno je da je jednim od njih narušeno pragmatičko načelo saradnje.

12. Divno: Samo u Sarajevu: Časna sestra i pokrivena djevojka zajedno na skuteru (RS, 11. 7. 2019)

Članak: „Glavni grad Bosne i Hercegovine odavno nazivaju "europskim Jerusalemom". Sarajevo je oduvijek bilo multietnički grad gdje su narodi svih religija živjeli zajedno i dijelili svakodnevicu u miru i blagostanju. Iako Sarajlijama nije neobična fotografija poput ove koja je snimljena na Socijalnom, a koja je postala viralna na društvenim mrežama, lijepo je vidjeti i objaviti je kako bi poslali primjer kako trebamo zajedno živjeti.“

Obrazloženje

„Fotografija koja prikazuje dvije djevojke na motoru, od kojih je jedna obučena kao časna sestra dok je druga u islamskoj tradicionalnoj nošnji, završila je u brojnim online medijima kao vijest. Dakle, slika je stvarna i nastala je u Sarajevu, međutim riječ je o snimanju reklame za filmski projekat „Pozdrav iz Sarajeva“ u produkciji marketinške agencije „Foto Art“ a ne spontanom prizoru na ulicama Sarajeva. Portal Radiosarajevo.ba svoj članak je uredio, dok je Avaz poslije 18 sati objavio ispravku. Zbog kombinacije činjeničnih navoda i neistinitog, odnosno poluistinitog objašnjenja, članci koji su fotografiju predstavili kao prizor spontanog događaja a koji nisu objavili ispravku, dobijaju ocjenu dezinformacija“ (R, 11). U ovome slučaju navedene informacije ne možemo okarakterizirati kao dezinformacije, jer su naknadno ispravljene. Međutim, ovakvim naslovom je bilo narušeno pragmatičko načelo saradnje.

13. Za izgradnju dva aerodromska i dva cestovna granična prelaza skoro 30 miliona KM (N, 4. 8. 2019)¹

Obrazloženje

U ranijim primjerima, članke smo navodili ističući one ključne dijelove. U ovome slučaju smatramo da je važno da članak u cijelosti imate odmah. Naslov se odnosi na dva aerodromska i cestovna prelaza, a u članku su pobrojani svi mogući prelazi. Toliko preopširnosti i pisanja o manje bitnim stvarima dovode do narušavanja maksime relevantnosti. U naslovu je upotrijebljena konverzacijska ograda u obliku priloga *skoro*. „Približivači ulažu određene izmjene u sadržaj strukture diskursa ili osiguravaju raspon prilagođavanja, drugim riječima, aproksimatori su one ograde koje mogu promijeniti izvorna značenja diskursa. Približivači mogu utjecati na pravu vrijednost diskursa, pa čak i otkazati izvornu namjeru diskursa. U verbalnoj komunikaciji, pravilna upotreba ove dvije vrste promjena može pomoći govornicima da izbjegavaju biti asertivni, govoriti na odgovarajući način kako bi se uspješno postigla svrha komunikacije“ (Jingwei 2013: 156). Sam naslov je ostvario pragmatičko načelo saradnje, ali čitajući članak konverzacijske maksime su narušene.

14. Bivši zvaničnik Pentagona za N1: Zašto je ANP toliko važan za BiH? (N, 15. 8. 2019)

Članak: “Bivši zvaničnik State Departmenta i Pentagona, a današnji viši direktor Penn Biden Centru, Michael Carpenter u ekskluzivnom intervjuu za N1 otkriva kolika je važnost ANP-a za BiH i šta bi to značilo za njeno približavanje NATO-u. Carpenter također komentariše aktuelnu situaciju u regionu, s posebnim osvrtom na moguće reperkusije dogovora između Beograda i Prištine na BiH. Prema Carpenterovom mišljenju približavanje BiH NATO-u bi bio veoma dobar potez i ANP je važan element na tom putu koji bi zemlju učinio spremnom na daljnju saradnju s ovom Alijansom.“

Obrazloženje

U nekom od prethodnih naslova imali smo identičnu situaciju sa naslovom koji je postavljen kao upitna rečenica. „U nekim primjerima naslova s upitnikom na kraju taj je rečenični znak fakultativan ukoliko on stoji uz neku upitnu riječ koja ga sugerira, no ima primjera gdje takva riječ ne postoji pa je on ondje prije potreban“ (Kojčinović 2014: 47). Upotrebom upitne riječi *zašto* sugerira se upotreba upitnika na kraju naslova. Možemo reći da je pragmatičko načelo saradnje ostvareno na način pitanje postavljeno u naslovu, odgovor ponuđen u samome članku.

¹ V. prilog: <http://ba.n1info.com/Vijesti/a360815/Za-izgradnju-dva-aerodromska-i-dva-cestovna-granicna-prelaza-skoro-30-miliona-KM.html>, posjećeno 4. 8. 2019.

15. Kako se boriti protiv Afričke kuge svinja i ima li opasnosti za BiH (N, 18. 8. 2019)

Članak: “To je najopakija bolest koja može da zadesi oblast svinjarstva, protiv nje ne postoji ni lijek niti vakcina. Ne možete da se zaštitite nikakvom preventivom izuzev izolacijom objekata, dezinfekcijom, smanjenom komunikacijom unutar farme. Onemogućavanjem dolaska virusa fizičkim putem, poručuje farmer iz Srpa, Mišo Maličić. Za sada iz Ministarstva poljoprivrede propisali su aktivan odstrel divljih svinja, posebno u graničnom području sa Srbijom. Osim toga veterinarima, stanovništvu i svinjarima dostavljaju se uputstva, kako spriječiti širenje kuge ukoliko se ona pojavi.“

Obrazloženje

„Ono po čemu se novinarski stil razlikuje od svih ostalih funkcionalnih stilova su naslovi. Funkcija je novinarskog naslova da privuče pozornost čitatelja i da ga sažeto, zanimljivo i inteligentno upozori na glavnu misao, odnosno o njima ovisi hoće li se novine pročitati. Često se pišu posebnim pismom, istaknuti su na posebnom mjestu s ključnim riječima, te s karakterističnim rečeničnim i interpunkcijskim znakovima“ (Petriševac 2009: 31). U vrijeme određenih bolesti, oči čitalaca uprte su u ovakve naslove koji im nagovještavaju način liječenja. Primjer ovakvog naslova ukazuje na ono što je ključno u samome članku, te na taj način ispunjava i daje odgovor na ono što čitaocima zanima. Samim tim ostvareno je pragmatičko načelo saradnje.

16. Uprava Aluminija uputila izvinjenje Draganu Čoviću „zbog neugodnosti koje je doživio“ (F, 17. 8. 2019)

Članak: “Nadamo se da i Sindikat zaposlenika Aluminija dijeli naše mišljenje i da ćemo svi zajedno, kao aktivni sudionici ovog procesa oživljavanja poslovnih procesa Aluminija, doći do zacrtanog cilja, a to je pravna zaštita i zbrinjavanje svih zaposlenika te pronalazak strateškog partnera za daljnji razvoj. Svjesni smo da odluke iz naše nadležnosti sukladno važećim propisima moramo donositi samostalno, ili one najbitnije predlagati vlasnicima, ali isto tako vjerujemo kako ćete se i ubuduće, kada god bude potrebno, spremno odazvati, da kao partner, svojim iskustvom, znanjem i političkom pozicijom pomognete Aluminiju i njegovim zaposlenicima. Uz želje da svi zajedno uspijemo u našim nakanama, primite izraze našeg poštovanja –stoji na kraju pisma Uprave i Nadzornog odbora Aluminija upućenog Draganu Čoviću.“

Obrazloženje

Ovo je naslov koji čija je prikladnost nakon čitanja članka dosta upitna. U uvodnom se dijelu ni u jednoj rečenici ne navodi da je riječ o pismu izvinjenja, više bismo mogli reći da je pismo izraz poštovanja. U ovome primjeru kao relevantno uzimamo pismo koje su pisali radnici, a ne nastavak članka, koji su na neki način, na osnovu ko zna kojeg smisla izvukli pojedini portali. Zanimljivo je to da se ovdje javlja jedan portal kao glavni izvor – prenosilac informacije za druge portale. Kako prenosi novinska agencija *Patria*, pozivajući se na

Večernji list, radi se o pismu izvinjenja, zbog neugodnosti koje je Čović doživio nakon gašenja Aluminija. U ovome primjeru pozvali bismo se na naslov *Dragan Čović podržao sam sebe u priči oko Aluminija*, gdje je dokazano da je naslov iskazan sinegdohom (dio=cjelina).

17. Izmišljanje afere sa diplomom je novi nasrtaj RS-a na Agenciju i direktora Mehmedagića (F, 15. 8. 2019)

Članak: “Iz OSA-e također podsjećaju da su ta agencija i njen direktor već duže vrijeme pod konstantnim udarima pojedinih pravosudnih i političkih centara moći kojima ne odgovara zakonit, profesionalan i odgovaran rad Agencije u borbi protiv kriminala i drugih štetnih djelovanja po državu BiH i njene građane. Diploma direktora Mehmedagića je uredno stečena i izdata. To je potvrđeno u više ranijih provjera koje je kroz svoju karijeru u obavještajnom sektoru Mehmedagić prolazio –navode u saopćenju.“

Obrazloženje

U naslovu se ističe da nasrtaje čini RS, a u članku se navodi da su ti nasrtaji od *pojedinih političkih i pravosudnih centara*, pri čemu se ne navode konkretne institucije niti organizacione jedinice. *Pojedini* se definira „kao koji nije točno određen; neki, pokojni, neki, ne svi“ (J, 17. 9. 2019). Ovo je članak u kome je upotrebom ograde izuzeto ono što se spominje u naslovu.

18. Pomogla kćerki da se porodi, pa bebu ugušila dekom: Pritvor osumnjičenim za ubistvo bebe (F, 18. 8. 2019)

Članak: “Kantonalni sud u Bihaću prihvatio je prijedlog Tužilaštva Unsko-sanskog kantona, te odredio jednomjesečni pritvor za devetnaestogodišnju E.L. i njenu majku E.H. (41) iz mjesta Elkasova Rijeka kod Bužima, koje se sumnjiče za ubistvo i pomaganje pri ubistvu novorođenčeta. Prema nepotvrđenim informacijama, bebu su ugušile dekom.“

Obrazloženje

Naslov koji se pojavljivao u skoro svim medijima. Jedina razlika jeste u tome što su neki navodili da je ovo nedjelo izvršeno pomoću deke, a neki su to izostavljali. Postoji mogućnost da je E.H. to učinila dekom, ali smatramo da nepotvrđena informacija (kako je navedeno i članku) ne može biti istaknuta u samome naslovu. Svjesni svega, upotrebljavaju tzv. konverzacijsku ogradu *štit* (engl. *shields*) vjerodostojnosti koji se odnosi na neposredne špekulacije govornika o određenom predmetu ili stavovima koje oni zastupaju. Pragmatičko načelo saradnje je ostvareno.

19. Sve zbog osiguranja: Srđan platio Mustafi 500 KM da mu zapali audija (F, 16. 8. 2019)

Članak: “Naime, Srđan S., državljanin Norveške porijeklom iz Banja Luke, koji je koristio zapaljeno vozilo, prema nezvaničnim saznanjima Faktora, Mustafi B. iz Travnika platio je 500 KM da ga zapali, a sve radi naplate štete od norveškog osiguranja, gdje je vozilo bilo ‘full kasko’ osigurano.“

Obrazloženje

Identično tumačenje naslova kao i u prethodnome. U članku se koriste konverzacijskom ogradom koja ne narušava načelo saradnje. “Nejasnost je jedna od objektivnih karakteristika ljudskog jezika, koja jezik čini fleksibilnim i pouzdanim. Korisno je održavati komunikaciju eufemističnijom i uvjerljivijom. Konverzacijske ograde su jezgra neizrazitog jezika, a proučavanje tih ograda doprinosi razumijevanju suštine jezika“ (Jingwei 2013: 155). Upotrebom konverzacijske ograde, uspostavlja se ostvarenje pragmatičkog načela saradnje.

20. BjeGUNAC, svjedok u slučaju protiv Amela Sejfovića, ponovo iza brave (F, 18. 8. 2019)

Članak: “Sabitović se, podsjećamo, pretpošli vikend, nakon što je izašao na privremeni dopust, nije pojavio u zatvoru u vrijeme kad je to trebalo. On je i ranije koristio vanzavodske pogodnosti i uvijek se uredno vraćao. Anis Sabitović svjedočio je u predmetu koji se vodi u sarajevskom sudu protiv Amela Sejfovića zbog bjekstva iz KPZ-a.“

Obrazloženje

Dolazimo i do naslova koji je u potpunosti potkrijepljen onim što je navedeno u članku. Jasno je istaknuto ko, gdje, zašto.

21. Islamska država preuzela odgovornost za masakr na svadbi u Afganistanu (PI, 18. 8. 2019)

Članak: “Militanti Islamske države danas su preuzeli odgovornost za samoubilački napad na svadbenu dvoranu u Kabulu u kojem su ubijene 63 osobe, čime su pokazali kakve opasnosti prijete Afganistanu čak i ako talibani uspiju postići sporazum sa Sjedinjenim Državama. U eksploziji u subotu navečer ranjeno je više od 180 ljudi, a među žrtvama je mnogo žena i djece, otkrili su afganistanski dužnosnici.“

Obrazloženje

Pojedini naslovi su jasno dokazani već prvim rečenicama članka. U ovome primjeru ne dovodimo u pitanje istinitost članka jer su krivicu preuzeli oni koji su navedeni kao počinioci. Međutim, ovakvi primjeri nas mogu odvesti i u drugom smjeru razmišljanja.

22. Grubeša: O izručenju „Gulenovaca“ odlučuje Sud BiH (PI, 19. 8. 2019)

Članak: “Govoreći o zahtjevu predsjednika Turske Redžepa Tajipa Erdogana da iz BiH u Tursku budu izručene osobe koje turska vlast dovodi u vezu sa pokretom FETO, čiji je osnivač Fetulah Gulen, Grubeša je ponovio kako odluku donosi Sud BiH, a da je Ministarstvo samo ‘protočni bojler’. On je izrazio uvjerenje kako se Sud neće pokolebati bilo čijim zahtjevom, te da će raditi onako kako je propisano.“

Obrazloženje

Naslov koji je zasnovan na sve 4 maksime. Najprije riječ je o izjavi koja je zasnovana na istini. Iskazano je tačno onoliko koliko treba, a sve to na jasan i nedvosmislen način. Načelo saradnje je ostvareno.

23. Zbog nepoštivanja Kolektivnog ugovora liječnici u HNŽ-u najavljuju štrajk (PI, 19. 8. 2019)

Članak: “Strukovni sindikat doktora medicine i stomatologije u Hercegovačko-neretvanskoj županiji (HNŽ) održat će večeras u Mostaru Skupštinu sindikata na kojoj će se najvjerovatnije donijeti odluka o pokretanju generalnog štrajka zbog nepoštivanja odredbi Kolektivnog ugovora.“

Obrazloženje

Upotrebom glagola *najavljuju* naslov je jasnije određen i samim tim ukazuje se na zaključke govornika, te bismo ga mogli svrstati u ogradu vjerodostojnosti. U članku se nalazi da će *najvjerovatnije biti donijeta odluka o pokretanju štrajka*, čime se vraćamo na konverzijsku ogradu koja je upotrijebljena u dobrom smislu.

24. Konačno otkriveno zbog čega je ubijen David Dragičević!?! (PI, 1. 6. 2019)

Članak: „Odvjetnik Duško Tomić sinoć je ponovio u emisiji Izazovi BN TV da je David Dragičević ubijen, međutim otkrio je i motive ubojstva koji su javnosti sve do jučer bili nepoznanica, zašto bi netko uopće želio ubiti Davida. Govoreći o istrazi, Tomić je rekao kako je došao do pouzdane informacije da je motiv tog ubojstva “hakerski ulazak u jedan račun gdje je ogroman novac”.

Obrazloženje

„Postoji nekoliko špekulacija o razlozima ubistva Davida Dragičevića, međutim do okončanja istrage i privođenja odgovornih potrebno je izvještavati na način da se jasno zna da je, u ovom slučaju, riječ o tvrdnjama bivšeg advokata, a ne zvaničnoj informaciji. S obzirom na činjenicu da je tvrdnja advokata Tomića samo njegova, a ne zaključak istrage, svi mediji koji su konstruisali naslov članka sa tvrdnjom da je motiv ubistva (konačno) poznat bit će ocijenjeni kao klikbejt“ (R, 1. 6. 2019). Ovim naslovom je narušeno pragmatičko načelo saradnje.

9. ZAKLJUČAK

Na osnovu prikazanih naslova, dolazimo do zaključka da kako u štampanim, tako i u elektronskim medijima dolazi do odstupanja od pragmatičkih načela. Zanimljivo je da najčešće do odstupanja dolazi u samome naslovu, a da se autori u članku pridržavaju konverzacijskih ograda, čime ukazuju da su svjesni nepouzdanosti izvora ili sumnjaju u izrečeno. Kroz cjelokupni rad vidjeli smo da ponekad autori ne mogu ponuditi tačne brojke te se služe približnim brojevima koji su veoma blizu tim činjeničnim podacima.

Veliku ulogu u postavljanju naslova čini kontekst. Nama je dosta lakše bilo razumjeti naslove jer smo pratili sve što su *Dnevni avaz*, *Oslobođenje*, *Klix.ba*, *Radiosarajevo.ba*, *NI*, *Faktor.ba* i *Poskok.info* svakodnevno izvještavali. Za jednog čitaoca koji ne prati redovno objave navedenih medija pojedini naslovi izazivaju konfuzije te nas takvi tragovi dovode do toga da, ukoliko izuzmemo kontekst koji je nama poznat, naslovima veoma često biva narušena maksima načina.

Smatramo da je u doba elektronike za koju se nekad moglo reći da je luksuz, a danas je osnovna potreba, medijska pismenost ključan faktor. Informacije koje plasiraju mediji trebamo dobro iščitati i vidjeti da li je naslov postavljen kako bi zarada bila veća ili je zaista prenio istinu. Primijetili smo da se u naslovima često pojavljuju upitne riječi te upitnici na kraju. Primjeri koje smo naveli u samome radu dovode do zaključka da se oni koriste radi privlačenja pažnje čitalaca. Ono što na osnovu naslova koje smo obradili možemo istaći jeste da je narušavanje pragmatičkih načela podjednako prisutno i u štampanim i u elektronskim medijima.

Ispitujući naslove u elektronskim informativnim medijima, zaključili smo da je većina njih ispunila pragmatičko načelo saradnje, a isti je slučaj i sa štampanim informativnim medijima. Primijetili smo da su pojedini naslovi postavljeni na neobičan način, tj. jedan od naslova je zasnovan na izjavi jednoga od učesnika, pa smo bili u nedoumici je li pragmatičko načelo saradnje ostvareno. Smatramo da je u tim slučajevima, ukoliko posmatramo odnos *naslov – članak*, pragmatičko načelo ostvareno, ali s obzirom na odnos *naslov – čitalac*, nije. Pored toga, prisutni su i naslovi koji su koncipirani kao upitne rečenice koji su zaista ostvarili pragmatičko načelo saradnje u odnosu naslov – čitalac. Primijetili smo da naslovi nisu tipično mjesto za iskazivanje učtivosti te u radu nemamo primjere takvih naslova.

U periodu istraživanja (maj – august 2019) korpusa uočena je 1 dezinformacija, koja je ubrzo dorađena.

10. IZVORI²

Dnevni avaz (august 2019)

Oslobođenje (maj, juli 2019)

R – Raskrinkavanje.ba (<https://medijskapismenost.raskrinkavanje.ba/>)

K – Klix.ba (<https://www.klix.ba/>)

RS – Radiosarajevo.ba (<https://radiosarajevo.ba/>)

F – Faktor.ba (<https://faktor.ba/>)

PI – Poskok.info (<https://poskok.info/>)

N – N1 (<http://ba.n1info.com/>)

VŠBIH – Vijeće za štampu Bosne i Hercegovine (<https://www.vzs.ba/>)

FR – Final report of High level Expert Group on Fake News and Online Disformation (<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>)

CC – Clickbait Challenge (<https://arxiv.org/abs/1812.10847>)

PP – Privredna propaganda (<http://senica.tripod.com/marketing/Knjiga5-23.pdf>)

J – Jezikoslovac (http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVZvWhk%3D)

² Svi izvori posjećeni su u periodu od maja do augusta 2019. godine

11. LITERATURA

- Allot, N. (2010). *Key Terms in Pragmatics*. London: MPG Book group.
- Bakšić, S. (2012). *Strategije učtivosti u turskom jeziku*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Bakšić, S. i Bulić, H. (2019). *Pragmatika*. Sarajevo: Bookline.
- Bauer, Thomas A., Brautović, M., Hrnjić, Z., i Kanižaj, I. (2007). *Vjerodostojnost medija – društveni kapital medijskog društva*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
- Bobić, D. (1987). *Što s događajem*. Zagreb: Informator.
- Brlobaš, Ž. (2017). *Uporaba i značenje glagolskih vremena u govorima kajkavskog narječja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Brown, P., i Levinson, S. (1978). *Universals in language usage: Politeness phenomena*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ciboci, L., Kanižaj, I. i Labaš, D. (2018). *Kako prepoznati dezinformacije i lažne vijesti*. Zagreb: Agencija za elektroničke medije i UNICEF.
- Davis, W. (2007). *Implicature. Intention, convention, and principle in the failure of Gricean theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dulčić, D. (2014). *Masovni mediji i postmoderno društvo*. Zagreb: Media, Culture and Public Relations.
- Grice, H. P. (1975). *Logic and conversation*. Berkeley: University of California. Str. 41–58.
- Halilović, S. (2018). *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- Halilović, S., Palić, I., i Šehović, A. (2010). *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Horvat, J. (1962). *Povijest novinarstva Hrvatske*. Zagreb: Stvarnost.
- Hudeček, L. (2006). *Jezičke značajke novinskih naslova*. U: *Jezik i medij – jedan jezik: više svjetova*. Zagreb. Str. 297–303.
- Jambrušić, A., Zrinjka Peruško (ur.). (2011). *Uvod u medije*. *Politička misao*, 48 (1). Str. 254–257.
- Jingwei, T. (2013). *Pragmatic Function of Hedges and Politeness Principles*. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*. Str. 155–160.
- Jozić, I. i Mahmutović, A. (2013). *Novinski naslovi – infomacija, manipulacija ili senzacija?* *Književni jezik*, 24 (1–2). Str. 121–136.

- Jurčić, D. (2017). *Teorijske postavke o medijima – definicije, funkcije i utjecaj*. Mostariensia, 21. Str. 127–136.
- Katnić-Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Budimpešta: Open Society Institute.
- Kojčinović, R. (2014). *Leksička obilježja jezika u novinskim tekstovima i naslovima*. Hrvatistika, 7. Str. 39–50.
- Laboš, D., i Grmuša, T. (2012). *Istinitost i objektivnost u informaciji i društveno štetne komunikacijske forme*. Zagreb: Hrvatski studij sveučilišta Zagreb.
- Lakoff, R. T., i Ide, S. (2005). *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marković, A. (2016). *Upitne rečenice u novinskim naslovima*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u rijeci, Filozofski fakultet.
- Marot, D. (2005). *Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji*. Fluminensia, 17 (1). Str. 53–70.
- Matešić, M. i Marot Kiš, D. (2015). *Pragmatika gramatičkih oblika. Morfološka i sintaksička sredstva kao načini za iskazivanje uljudnosti*. Fluminensia, 27 (2). Str. 103–116.
- Osmankadić, M. (2016). *Funkcije lingvističke negacije u političkom diskursu*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Palašić, N. i Zbašnik, T. (2018). *Imperativnost između gramatičke zadanosti i komunikacijske uljudnosti*. Poznańskie Studia Slawistyczne. Str. 180–192.
- Periša, A. (2016). *Uvod u filozofiju jezika*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Petriševac, D. (2009). *Obilježja novinskih naslova*. Hrvatistika 3 (3). Str. 31–38.
- Pišković T. (2013). *Vremenski leksički koncepti u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zagrebačka slavistička škola. Str. 99–123.
- Pranjković, I. (2018). *Gramatika i pragmatika*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Purić, A., Kovo, J., Vukojević, B. i Maida, Salkanović (2018). *Javni lokalni mediji između javnog interesa i finansijske ovisnosti*. Sarajevo: Mediacentar.
- Silić, J. (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskog jezika*. Zagreb: Disput.
- Šehović, A., Halilović, S. i Tanović, I. (2009). *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- Tajić, L., (2013). *Medijska pismenost u BiH*. Sarajevo: Internews.
- Temenugova, A., Sopar, V., Dimitrovski, Z. i Tahiri, S. (2017). *Smjernice za kvalitetno izvještavanje i etiku u novinastvu*. Beč: Verein Freies Radio Wien.

- Tešanović, N. (2014). *Balkanski medijski barometar Bosna i Hercegovina 2014*. Sarajevo. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Udovičić, Z., Jusić T., Halilović, M., Udovičić, R. i istraživački tim Media plan instituta. (2001). *Mediji na prekretnici: Medijska slika Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Media Online.
- Vajs, N. (2000). *Metonimija i sinegdoha*. Filologija (35). Str. 129–139.
- Werkman, A. (2011). *Ironični iskazi i Griceovo načelo suradnje*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.
- Yule, G. (2010) *Definicije i pozadine pragmatike te deiksija i udaljenost*. Hrvatistika, 4 (4). Str. 89–98. (Prijevod odlomaka djela *Pragmatics*. 1996. Oxford: Oxford University Press.)
- Zgrabljic Rotar, N. (2005). *Medijska pismenost i civilno društvo*. Sarajevo: Mediacentar.

SADRŽAJ

Sažetak.....	1
1. Uvod.....	2
2. Mediji.....	3
2.1. Štampani mediji.....	4
2.2. Elektronski mediji	5
3. Medijska pismenost.....	6
4. Naslovi u štampanim i elektronskim medijima	8
5. Pragmatička načela	9
6. Načelo saradnje	10
7. Načelo saradnje u naslovima štampanih informativnih medija	11
8. Načelo saradnje u naslovima elektronskih informativnih medija	22
9. ZAKLJUČAK.....	33
10. IZVORI	34
11. LITERATURA	35